

ODE TILL EN DANSK ETNOBOTANIKER

REDAKTÖRENS FÖRORD

Den danske etnobotanikern Vagn J. Brøndegaard (1919–2014) var en idog man med ett omfattande intresse av äldre tiders användning av och föreställningar om växter. Det ämne som vi idag ofta benämner som *etnobotanik* (eller – när det även inkluderar etnozooologi – för etnobiologi) och han publicerade under många decenniers verksamhet ett stort antal artiklar om snart sagt alla aspekter på människans förhållande till växter och till viss del även djur. Flertalet av hans publikationer skildrar danska förhållanden, men det finns även utblickar till övriga Norden och världen. Studiet av lokalsamhällets bruk av landskapet och de organismer som förekommer i det och föreställningar om detta kallas *etnobiologi*. Den kunskap som lokalsamhällets naturresursanvändare traderar och för vidare generation för generation beskrivs ofta som *traditionell kunskap* eller *traditionell ekologisk kunskap*.

Det hela började i ett lantbrukarhem på Møn i Danmark för nästan hundra år sedan, men Brøndegaards livsöde blev inte det förväntade och resulterade istället i exempelvis över sextonhundra bibliografiska poster om etnobiologi, varav många har publicerats flera gånger. Brøndegaards liv och verk skildras mer ingående i bokverket av Bengt af Klintberg i hans artikel och Sigrid Ljunggren beskriver i sin artikel arbetet med att utveckla en etnobotanisk bibliografi över Brøndegaards skrivande. Detta bokverk omfattar emellertid vid sidan av biografien över honom och bibliografien över hans etnobotaniska arbeten också en artikelsamling bestående av nytryck av merparten av Brøndegaards vetenskapliga publikationer på danska, men också många aldrig tidigare utgivna manuskript. I bokverket återfinns exempelvis *19 artikler om planter* som är egen artikelsamling, vilken Brøndegaard hade för avsikt att publicera som ett separat häfte. Sammanlagt publiceras här tjugosju artiklar som inte tidigare har publicerats, dvs. ungefär en tredjedel av artiklarna publiceras nu för första gången. De artiklar som utgivits tidigare förekommer nu i ny skepnad och av olika anledningar återanvänds endast vissa av de ursprungliga illustrationerna. Merparten av arbetet med att formge artiklarna gjordes under sommarhalvåret 2013 och Brøndegaard hade därför själv möjlighet att kommentera och korrigera slutresultatet vad gäller de flesta artiklarna. Detta gjordes prompt och med tydligt uttryckt belåtenhet (eller i några fall missnöje) över det första föreslagna utkastet. Tyvärr kom han aldrig att få möjlighet att se det färdiga bokverket.

När Centrum för biologisk mångfald år 1997 tillsammans med ett antal svenska aktörer, bl.a. Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, sjösatte ett projekt *Människan, djuren och växterna: etnobiologi i Sverige*, var tanken att skapa en svensk motsvarighet till de mäktiga bokverken *Folk og flora*, *Folk og fauna* och *Folk og fæ*, skrivna av Vagn J. Brøndegaard. I motsats till den danska

motsvarigheten som var ett enmansarbete utfört under många år så valde vi att skapa en antologi i form av ett uppslagsverk med många olika författare för att göra en introduktion till människans omfattande beroende av naturen och dess invånare allt genom historien i Sverige. Detta möjliggjorde ett snabbare slutförande än förebilden som var ett resultat av ett livsverk. Trots att resultatet blev ett bokverk om tre band och över femtonhundra sidor – *Människan och naturen* (2001), *Människan och floran* (2005) och *Människan och faunan* (2007) – så utgör det ändå endast en översiktlig introduktion till vårt oerhört komplexa beroende av de biologiska resurserna. För att på ett rättvist sätt kunna beskriva detta förhållande krävs väsentligt mer och det är bl.a. detta som Brøndegaard under ett långt arbetsliv försökte göra i artikel efter artikel, bok efter bok. För denna gedigna insats utsågs Vagn J. Brøndegaard 2005 till hedersdoktor vid Sveriges lantbruksuniversitet. En uppskattning som Brøndegaard var djupt rörd över. Intresset att föreslå honom till hedersdoktor var brett och kom gemensamt från flera av SLU:s institutioner. I Gorm Rasmussens bok *Utyske No 1* (2014), som skildrar ett antal danska ”samlare”, berättar Vagn själv:

Jeg sad en dag bag en harve, under en tjørnebusk, og mine søstre havde bragt vandgrød til mig, og jeg havde ikke andet. Tenk hvis der var kommet en fe og hun havde sagt til mig, at jeg skulle blive aresdoktor en dag, så havde jeg svaret, åh hold da op! Jeg havde inge drømme om fremtiden, det var jo håbløst. (s. 104)

Det ger en god bild av hur Vagn själv uppskattade denna hedersbetygelse.

Det mesta av sitt arbete gjorde Brøndegaard som obunden skribent vid sidan om den akademiska världen. Den viktigaste delen av sin skolning fick han som privatelev åt den tyska etnobotanikern Heinrich Marzell, vilket kom att färga hela Brøndegaards livsgärning. Hans skriftställarskap omfattar både mer vetenskapliga publikationer och populärt – mer kommersiellt – skrivande i syfte att ge honom en försörjning som gjorde det möjligt att göra det han verkligen ville. Tematiskt handlar det mesta av de vetenskapliga artiklarna om etnobotanik, och till viss del etnozologi, men det i sig är ett brett ämne som sträcker över historiska studier av naturresursanvändning och kartläggande av folkligt vetande och folkloristiska föreställningar. I bibliografin ser vi bl.a. det stora antalet tidningar där Brøndegaard publicerat sina mer populära, men folkbildande, etnobotaniska artiklar. Utöver de populärvetenskapliga artiklarna i etnobiologi så har Brøndegaard publicerat många hundra populära artiklar i allehanda ämnen i danska tidningar. Detta har varit ett rent brödskrivande. Dessa artiklar är ej med i bibliografin då de tematiskt ej ligger inom hans kärnområde.

Vi har nu alltså nöjet att uppväcka en del av Brøndegaards omfattande produktion i och med en nytgivning av hans danska mer vetenskapliga artiklar. Sammantaget belyser artiklarna den breda variationen på människans nyttjande av växter för många olika ändamål. Artikelsamlingens inledande artikel är baserad på en översiktlig föreläsning om etnobotanik som Brøndegaard höll på ett symposium som arrangerades 2006 av Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien och Centrum för biologisk mångfald och som sedan publicerades i en gemensam antologi *Nycklar till kunskap. Om människans bruk av naturen* (Tunón & Dahlström 2010). Det är

Vagn J. Brøndegård beundrar "blomstertapeten" på Linnés Hammarby tillsammans med brodern Jørgen (mitten) och Magnus Lidén från Botaniska trädgården, Uppsala universitet (t.h.). I verkligheten består de av Linné uppsatta blomsterplanschererna från böcker illustrerade av den tyske växtkonstnären Georg Dionysius Ehret (1708–1770).

Foto: Håkan Tunón, 2005.

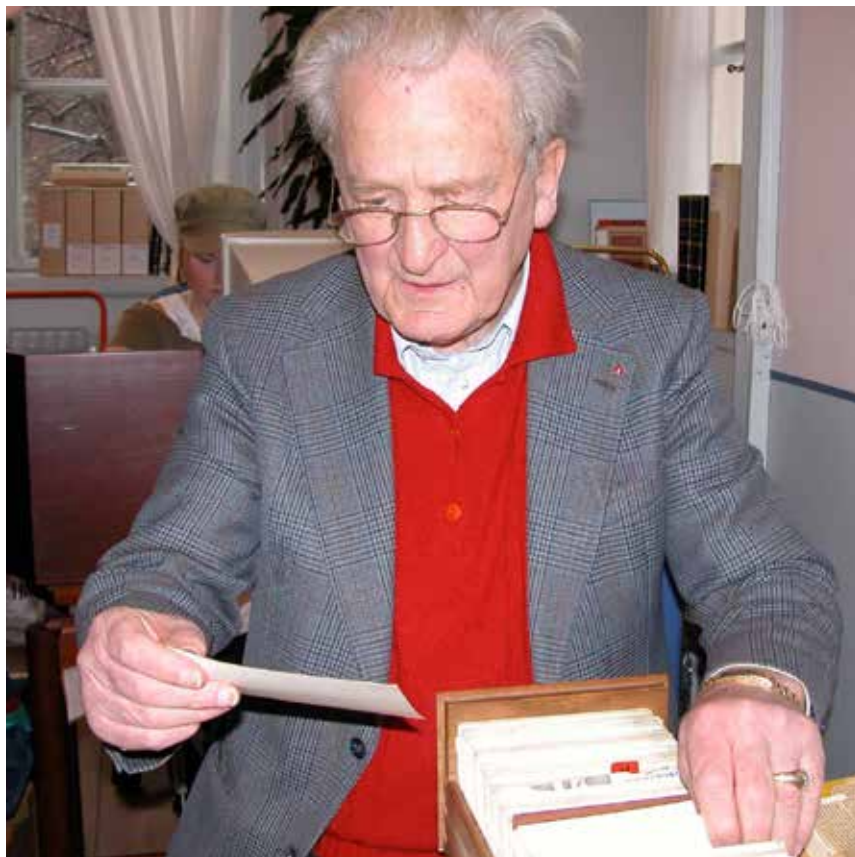
Brøndegårds sista artikel. Därefter följer korta och långa artiklar om varjehanda ämnen fördelade på fyra relativt löst hållna sektioner:

*Medicinalväxter,
Folkmedicin och afrodisiaka,
Växter i seder och bruk och
Växter till människans gagn och fördärv.*

Dessa rubriker kan sägas vara karaktäriserande för Brøndegårds skrivande. Det var de ämnen hans intressen mest kretsade kring.

Vi har valt att publicera texterna i originalskick. På ett område märks det särskilt att artiklarna ibland har åldrats och det rör de vetenskapliga namnen på växterna. Den botaniska vetenskapen har ibland ändrat systematiken och därmed också namngivningen på en del växter. Det innebär att flera av de vetenskapliga namn som används i texterna är *inaktuella* idag, men de bör ändå inte missleda en botaniskt kunnig läsare. Vid citering av Brøndegårds uppgifter kan det emellertid finnas fog för en extra granskning av växtnamnen. Han har inte i referenslistorna återgivit någon botanisk referenslitteratur, vilket skulle kunnat underlätta arbetet att vetenskapligt säkerställa identiteten på omnämnda växter. Det gäller särskilt artiklar som tar upp utomeuropeiska växter.

I början av 2000-talet förmedlade CBM kontakten med Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien som valde att köpa in Brøndegårds samlade referensbibliotek med mer än 40 hyllmeter, mer eller mindre svåråtkomlig, speciallitteratur samt en

Under åren besökte Brøndegaard också flera gånger KSLA och sitt gamla referensbibliotek. Alltid lika ivrigt intresserad av att granska nyförvärv i samlingen eller återknyta bekantskapen med någon av sina egna gamla skyddslingar. Det är med saknad jag tänker på minnet av en gladlynt, klurig gentleman med pliriga ögon och en nära nog helt oförståelig danska!

Foto: Håkan Tunón, 2004.

excerptsamling av ansefnliga mått. Detta utgör idag Brøndegaards etnobotaniska samling. Denna boksamling har sedan hållits levande i och med att KSLA har valt att satsa på att komplettera den med nya böcker (fast ofta med antikvarisk litteratur) inom samlingens teman. Det var ingen instans i Danmark som visade intresse för att förvärva boksamlingen i samband med Brøndegaards flytt från Spanien tillbaka till Danmark. Detta trots att boksamlingen innehåller en mängd intressanta verk och många av titlarna i samlingen är akademiens bibliotek idag ensamt om att inneha i Sverige. Mycket utgörs dessutom av specialstudier på engelska, franska och tyska, men det finns också breda historiska översikter. Sammantaget är det en etnobotanisk specialsamling som saknar sitt motstycke i Norden och sannolikt

Europa. Orsaken till att Brøndegaard kontaktade CBM var att han hört talas om det då pågående bokprojektet *Människan, djuren och växterna: etnobiologi i Sverige*, som alltså hade inspirerats av Brøndegaards egna danska bokverk *Folk og flora*, *Folk og fauna* och *Folk og fæ*. Tillsammans med Brøndegaards boksamling följde även rätten att publicera hans hela produktion, vilket har varit en förutsättning för att kunna sammanställa detta bokverk samt även tillgängliggöra mycket av materialet på Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens biblioteks hemsida. Här finns t.ex. alla Brøndegaards böcker scannade, artikel för artikel och kapitel för kapitel. Ja, till och med alla texter i de nio volymerna i *Folk og ...*-böckerna! En mastodontinsats i sig! Boksamlingen är även registrerad i de svenska forskningsbibliotekens databas Libris och merparten är tillgängliga som fjärlån inom Norden. Brøndegaard har upprättat växtlistor med sidhänvisningar till en rad böcker, som förvaras i dessa. Hans omfattningsrika kortkatalog, som hänvisar till innehållet i många böcker och till hans stora excerpt- och särtryckssamling, är också scannad och återfinns på akademiens biblioteks hemsida.

Denna bok är ett samarbete mellan Centrum för biologisk mångfald (Sveriges lantbruksuniversitet och Uppsala universitet) och Enheten för de areella näringarnas historia (ANH) vid Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien. Chefsbibliotekarie Lars Ljunggren vid ANH har lett arbetet å akademiens vägnar och undertecknad å SLU:s. En tacksam tanke riktas naturligtvis till Brøndegaard själv som genom sitt skriftställande möjliggjorde och motiverade denna bok, men vi tackar också författarna till nya texter, Søren Espersen, Bengt af Klintberg, Henning Knudsen, Sigrid Ljunggren och Gorm Rasmussen, och de insatser som ligger bakom dem. Vi är också tacksamma mot dem som under projektets gång på andra sätt har bidragit till den slutgiltiga boken: Sara Pettersson, Maria Thunström och Jimmy Lyhagen för arbetet med att omvandla Brøndegaards artiklar från papper till text, personalen på danska Statsbiblioteket och Dansk BiblioteksCenters databas ”bibliotek.dk” för litteratursökningar och kopior på saknade artiklar. Tack också till Mattias Iwarsson och Kjell Lundquist (1955–2011) för kommentarer på texterna samt Gorm Rasmussen för att på olika sätt vara behjälplig i produktionen och till Michael Krikorev, Börge Pettersson (1944–2006), Fredrik Tunón och Anna Westin samt Apotekarsocieteten, Hålsinglandsmuseum, Institutet för språk och folkminne, Missouri Botanical Garden, Nordisk brønderi, Upplandsmuseet och Wikimedia Commons för illustrationer till bokverket.

HÅKAN TUNÓN

Forskningsledare, Centrum för biologisk mångfald
Chefredaktör för bokverket *Etnobiologi i Sverige* (2001–07)

Programchef för *Nationellt program för lokal och
traditionell kunskap relaterad till bevarande och
hållbart nyttjande av biologisk mångfald* (Naptek)

Ledamot av KSLA

Brøndegaard demonstrerar böcker ut sitt arbetsbibliotek som alltså nu är en separat samling i Konungl. Skogs- och Lantbruksakademiens bibliotek. I fonden akademiens chefsbibliotekarie Lars Ljunggren (verksam 1989-2015) som ansvarat för boksamlingens reorganisering, komplettering och utveckling. KSLA har digitaliserat Brøndegaards böcker Folk og flora, Folk og fauna och Folk og Fae samt Ethnobotanik. Pflanzen im Brauchtum, in der Geschichte und Volksmedizin kapitelvis och ett större antal artiklar på danska och på tyska. Vidare kommer föreliggande bokverks artiklar även publiceras digitalt. Även Brøndegaards synnerligen detaljerade slagords-register till boksamlingen är skannat och sökbart. Detta och annat etnobiologiskt material finns på: <http://www.ksla.se/anh/bibl/brøndegaardsamlingen/>. Alla titlar i boksamlingen, inklusive de betydande kompletteringar som gjorts efter akademiens övertagande av den, är registrerade i <http://libris.kb.se/>. Foto: Håkan Tunón, 2004.